

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Lenkiškoji Žemaitija

2013-07-12

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Publicistika

AUTORIUS: Astrida Petraitytė

DATA: 2013-07

Lenkiškoji Žemaitija

Astrida Petraitytė

Nebūdama fatalistė, manau, kad visi mes – bent jau brandos pasiekusieji – turime bent kelias prarastasias gyvenimo alternatyvas (nebūtinai puikesnes): jei (ne)būtume susidūrę su tuo ar kitu žmogumi, jei paskutinę minutę nebūtume priėmę (pakeitę) sprendimo, jei (ne)būtume gavę tai, ko siekėme... (Kartkartėmis prisimenu ponią Delovėj – kaip ji, jau amžiuje, turinti suaugusią dukrą ir, regis, sėkmingą santuoką, per kelias minutes – vieną popietę aplankius jaunystės draugui, gal ir meilei – „nugyvena“ kitą vedybinį gyvenimą...)

Taip ir tautos – jų „objektyviojoje“ istorijoje, ko gero, būta tokių kryžkelės taškų, kai subjektyvumo ar atsitiktinumo lašas nusvėrė kelio pasirinkimą, kelių atmetimą. Istorikai nemėgsta fantazijų – „kas būtų, jeigu būtų“, bet juk mes kartkartėmis, panirę į minkštą fotelį, galime sau austi kitų spalvų savosios tautos audinį – nebūtinai mielos utopijos, galbūt vos apmatius užmetę ir užmesime, lengviau atsidusę: ačiū Dievui, kad yra taip, kaip yra...

„Paskutinis LDK žmogus“ Česlovas Milošas mums, regis, vis siūlė graužtis, kad pasirinktume „filologinį“ Lietuvos kelią, padūsaudamas dėl prarastosios bajoriškosios Lietuvos daugiakalbystės (t. y. visiems mokant lenkiškai, lietuviakalbiamis sudarant egzotiškai mielą „aplinką“). Juk esame pajėgūs įsivaizduoti seseriškai prie Lenkijos prisiglaudusios Lietuvos variantą.

Bet net ir džiaugdami šios galimybės išsižadėję, manau, su prielankiu gauduliu galime žvelgti į privačią lenkišką bajorystę / dvarininkystę – juk tie kilmingojo gyvenimo Lietuvos provincijoje vaizdeliai dvelkia truputį kičiniu gražumu (kičui šiuo atveju nesuteikiu negatyvios reikšmės – saldaus maudulio, žvelgiant į sentimentalias grožybes, širdis kartkartėmis pasiilgsta)...

Paėmusi šiandienio Lenkijos prezidento B. Komorowskio senelės prisiminimų knygą „Sugrįžimas į Žemaitiją“*, praeities nostalgijos dvelksmą iškart pajuntu: viršelis žada senųjų šeimos albumų sentimentus...

Bet viršelis iškart bent mane ir sutrikdė, būtent – autorės pavardė: Magdalena z

Nałęcz-Gorskich Komorowska. Knygos pradžioje skliausteliuose randame nurodytą vertimą: „Komorowska iš Nałęcz-Gorskių“... Ar lenkiškasis „z“ jau yra įteisintas oficialiojoje vartosenoje nelyg vokiškoji kilmingumo nuoroda „von“? Bet šiuo atveju nusakoma tik mergautinė pavardė ar, platesne prasme – tai nuoroda į giminę, apie kurią pasakojama... Gal vertėjų gildija yra aprobavusi šį, neverstąjį, variantą, o aš, nutarusi, kad tai ir leidyklos „oficialaus atstovo“ pozicija, puoliau ieškoti redaktoriaus/-ės pavardės... Iš tiesų ištiko nuostaba jos neradus – viršelio dailininkė Asta Puikienė nurodyta, bet jokio kito asmens, su vertėju Kaziu Uscila besidalijančio atsakomybe už lietuviškojo teksto kokybę ir adekvatumą. Nesiruošiu priekabiauoti prie vertėjo – manau, išversta visai gerai, bet lieku sutrikusi: ir tokia, regis, solidi leidykla kaip „Tyto alba“ apsieina be rankraščių blusinėjančių redaktorių?

*

Pasinerti į šį XX amžiaus pradžios kilmingosios Žemaitijos pasaulį ištis įdomu. Šaukėnai – pagrindinis dvarininkų gyvenimo, perteikiamo mažos mergaitės (gimusios 1900-aisiais) akimis, centras. Gyvenimas visai neuždaras – giminystės tinklas aprėpia kone visą Telšių *rajoną*, tad svečiavimaisi vienu pas kitus suaktyvina platesnę geografiją: štai Biržuvėnai, štai Džiuginėnai su Džiugo piliakalniu, štai Šatrija, štai Luokė... Taip keista, kai seniai pažįstamame ir blukiam (atminties) paveiksle – nelyg tame optinė apgaulę koduojančiame piešinyje (vienaip žiūrėsi – jauną merginą regėsi, kitaip – senę) būtų nušvitęs visai kitas, nematytas neregėtas vaizdas... Žemaitija ir mano patirta vaikystėje – kaip absoliutaus lietuviškumo, kaip grubios žemaičių tarmės ir ne ką švelnesnio būdo kraštas, o štai dabar savo sąmonėje ją turiu perkonstruoti į taip jaukiai, taip savai, taip prigimtai lenkišką... Ir ne šiaip kokią sulenkėjimo *fanaberiją* demonstruojantį – *tikrą* lenkų dvarininkų. Iš tiesų turiu suvokti ir tai, kad šis dvarininkų gyvenimas irgi pridengia antrojo regėjimo galimybę – valstietiškojo, liaudiškojo, kad iš tos perspektyvos pavaizduotas jis pažirtų žemaitiškumais ir lietuviškumais, bet dabar turiu džiaugtis, dėkoti šios knygos išleidimo iniciatoriams už šią atvertąją, juk autentišką, perspektyvą.

Šaukėnai. Antonio Nałęcz-Gorskio piešinys

Galima suprasti, kad knyga parengta iš kelių rankraščių (matyt, šį darbą atliko ir išnašas, trumpai apibūdinančias, kas yra vienas ar kitas paminėtas asmuo, parašė dukra Anna Dowgiało su vyru Janu, kuriems priskiriamos autorinės teisės). Štai pirmoji knygos dalis „Sugrįžimas“ įveda į mergaitės patiriamą dvarininkiškos laisvės, erdvės, malonumų ir pan. pasaulį ir fragmentais, epizodais atskleidžia jo turtingumą, spalvingumą, pilnatvę. Pasakojimas prasideda grįžimu 1906 iš Vysbadeno, užsienyje praleidus visus metus – bet visa užsienietiška „egzotika“ nieko verta, bent jau šešiamečiui vaikui, lyginant su namais gimtojoje Žemaitijoje, Šaukėnuose!

Šventoji Žemaitija. Józefo Perkowskio vario raižinys

Suprantama, prieš mūsų akis skleidžiasi ir buitį, materialusis gyvensenos pagrindas – kartu išreiškias dvasinę dimensiją: juk, tarkim, tie keliolika kambarių name (šeimos valdoje Šaukėnuose, dėdės Biržuvėnuose ar tetos Džiuginėnuose) nėra tuščia prabanga ir puikybė – jie būtina erdvė giminystei, svečiavimuisi, vasarojimui...

Kadangi tai maždaug dešimtmetės mergaitės pasaulis, jame, suprantama, daugiau pramogų nei darbų, na, dar tos ne itin mielos pamokos su namų mokytoja. Taip, mes, iš plebėjų giminės, turime progą žvilgterti į aristokratišką gyvenimo būdą – su vaikų „bonomis“, su prancūzų kalba, kuria Mamytė ir Babunė aptaria vaikų ausims negirdėtinas paslaptis, su tos pačios Babunės pianinu skambinamu Chopinu, su grietinėlės desertais per įprastus pietus ir akis raibinančia patiekalų gausa per šventes, su labdaringomis Kalėdų eglutėmis vargšų vaikams... Bet autorė, matyt, pagrįstai paneigia įsivaizdavimą apie „ponišką“ gyvenimą dykaduoniaujant. Jau nekalbant apie Tėvo rūpestį ekonominiais dvaro reikalais, ir Mamai privalomų bei sava valia prisiimtų darbų per akis – juk „šeimynai“ vadovaujanti akis būtina, o gausūs daržai, jos didysis „malonumas“, taip pat kelia savus reikalavimus...

Žemaitijos kunigaikštystė – Teresos ir Stanisławo Wawrzyniakų parengtas žemėlapis

XX amžiaus pradžia dar perėmusi visą XIX amžiaus romantiką (ar iš tolo ir iš šalies žvelgiant suromantizuotas tradicijas ir atributiką) – tarkim, ilgas keliones karieta iš vienos dvaro sodybos į kitą, esančią už keliasdešimties kilometrų, dar pakeliui įterpiančią į jas sustojimą ir nakvynę... Ir poros savaičių „atostogas“ žiemos metu dvarininkai Gorskiai neretai praleidžia užsienio kurortuose (taip pat – Vilniuje ar Varšuvoje).

Prieš mūsų akis atsiveria ir visa *personažų* galerija. Pirmiausia tai, žinoma, mažajai Madziai (autorei Magdalenai) artimiausi žmonės: Mamytė, Tėvas, Babunė (manau, vertėjas pagrįstai šios tarmybės nutarė nenorminti į „senelę“ ar „močiutę“) ir kiek jaunesnis brolis Antosius (dvi mažosios sesutės mažiau matomos, o jaunylė gims tik 1921-aisiais). „Šeimynos“, aukštesnių ir žemesnių samdytinių, nors ir eskiziniai, bet spalvingi portretai taip pat užpildo vietas ir laikotarpio panoramą.

Knygą sudaro kelios dalys, matyt, skirtingu laiku rašyti užrašai – pasikartojimai, nutinkantys tų pačių epizodų aprašymai netrikdo, tiesiog padvelkia tuo rašymo artimiesiems jaukumu.

Pirmojoje, ilgiausioje, labiausiai atspindėta vaikystės pasaulio įvairovė bei spalvingumas. Antroji dalis – „Biržuvėnai“ – tai įdėmesnis autorės, jau 14-metės paauglės, žvilgsnis į dėdę Antosių, viengungį, luošą, bet sportišką medžioklės austruolį, ir į patį Biržuvėnų dvarą. Po to stabtelima ties Mamos portretu („Anna Nałęcz-Gorska“), ne tik „prisimenant“ jos tėvus (autorės nesutiktus), santuoką su trečios eilės pushroliu, į jo namus Šaukėnuose atneštą džiugesį, bet ir pratęsiant pasakojimą iki šio idiliško dvarininkų gyvenimo žlugimo – Pirmojo pasaulinio karo metų, kai Mama su vaikais pasitraukė į Peterburgą, bei punktyriškai nubrėžiant gyvenimą grįžus – iš pradžių bolševikų gaujoms *marodieriaujant*, paskui, galima numanyti, Nepriklausomybę paskelbusioje Lietuvoje – dar visą dvidešimtmetį „šviesiajai poniai“ Nałech-Gorskai stengiantis ūkininkauti iš brolio paveldėtame Biržuvėnų dvare, kiek įmanoma, išlaikant senąsias tradicijas, ir visai tik štrichą brūkštelint apie kitą, paskutinįjį, dvidešimtmetį, gyvenimo kelią užbaigiant pas dukrą Melanę, Prancūzijoje...

Nors knygoje daugiausia dalijamasi tiesiogine patirtimi – tuo, kas regėta, veikta, išgyventa, pajausta – bet retkarčiais į pasakojimą įsiterpia (į pabaigą vis stiprėjantys) apmąstymai, vertinimai, šiandienio pasaulio, gyvenimo būdo palyginimai su būtuoju, prarastuoju (pastarojo naudai)... Rūpėtų daugiau išgirsti apie lietuviškąją Žemaitijos

sandą – tiesiog *faktografijos* liudijimus apie liaudišką gyvenimą, bet galime suprasti, kad į dvaro gyvenimą įsilieję kaimo atstovai ne atnešdavo savo papročius, bet priimdavo esamus. Lietuviški motyvai nuskamba epizodiškai, į juos įdėmesnio žvilgsnio nenukreipiant – štai paminimos lietuviškos dainos, štai galima numanyti, kad konstatuojant „Lietuva buvo rūgusio pieno ir grietinės kraštas“ charakterizuojamas ir lietuviškas kaimas...Kai kurių, bent jau samdinių, vardų ir pavardžių užrašymo autentiškumas kelia įtarimų (pvz.: Wincentas Urbanas), bet juk esame įžengę į lenkiško dvaro erdvę!

Regis, žydai dažniau patraukia autorės akį nei lietuviai, bet gal tai dėl to, kad pastarieji – savesni, katalikai? Štai prisimenant tėvų vestuves: „Verta pažymėti, kad už vieno stalo buvo susodinti miestelio ir valsčiaus atstovai, krikščionys ir „savi“ žydai, bet buvo išskirti „svetimi“ – rusai“ (p. 196). Iš tiesų 1863 metų sukilimo atgarsiai nuskamba nekart, brūkštelima ir apie gimtinę (ir Lietuvą, ir Lenkiją, matyt, regint kartu) užgrobusį okupantą („Mes ir „jie“, priešiška, bažnyčias uždarinėjusi jėga – naikinanti svetimoms valstybėms prievarta“, p. 196).

Tiesą sakant, nėra smagu baigiamajame skirsnyje (dedikuotame jauniausiai seseriai) tarp reziumuojančių svarstymų rasti kartėlio kupinus žodžius apie „lietuvių šovinistinius veikėjus“: „Smetonas, wienožinskius, putwinskius ir pan. išugdė ne lietuvių kaimas, bet lenko dvarininko pagalba“ (p. 205). Beveik norėtusi, kad nebūtų išeita iš vaikystės – lenkiško, tikrai lenkiško – pasaulio, vien juo tyrai ir nekaltai džiaugiamasi, nepretenduojant į „objektyvius vertinimus“.

Suprantama, leidinyje netrūksta ir privalomojo memuaristikos žavesio – nuotraukų. Regime ir pablukusias *dienų dvarininkų*, ir jau pokario (XX a. antros pusės) šeimos narių, įsiterpia netgi šiandienų Telšių vaizdas.

Įžangą knygai parašė autorės duktė Anna Dowgiało („mažajai Anulkai“ prisiminimai ir skirti), o Baigiamąjį žodį – anūkas Bronisław Komorowski... Ir ne tik šį prozinį žodį, kuriuo prisiminta Babunė, vis pasakojusi apie pradingusį pasaulį, bet ir eilėraščių „Žemaitijos, Pyrų ir Buda Ruskos prisiminimas“, ir čia, suprantama „Babunė, kaip visad, žemaičius minėjo“ (p. 209)...

* Magdalena z Nałęcz-Gorskich Komorowska. Sugrįžimas į Žemaitiją... Iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila. – Vilnius: Tyto alba, 2013.

A. Nałęcz-Gorska su dukterimis Magdalena Komorowska ir Janina Nagurska – pokario susitikimas Melane 1957 m.